

Тетяна Цимбал

**НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРНА ТРАДИЦІЯ:
СПОСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ VS. ПІДГРУНТЯ КОНФЛІКТІВ**

У статті пропонується досвід осмислення проблеми національної культурної традиції в контексті активізації міжкультурної комунікації в сучасному світі. Стверджується, що національна культура може виступати, з одного боку, способом ідентифікації особистості, а з іншого – підґрунтям міжнаціональних конфліктів.

Ключові слова: національна культурна традиція, ідентичність, конфлікт, інтерсуб'єктивність.

T. Tsybal

NATIONAL CULTURAL TRADITION: A METHOD FOR IDENTIFYING VS. THE CONFLICT

The article presents the experience of thinking about the issue of national cultural traditions in the context of enhancing cross-cultural communication in the modern world. It is claimed that national culture can act, on one hand, as the method of identification, and on the other – as the basis of ethnic conflicts.

The overcoming of this situation is possible if getting rid of the division of the world into «friend or foe», «safe-enemy» through international intellectual community that is able through wise use of traditions, their own life experiences to demonstrate not an eclectic combination of incongruous and reach a true cultural synthesis. That is based on rooting in national culture, climb the scope of the universal spirit in relationship with other national and cultural elements. Further development of humanity is only possible in case of polyphonic, dialogue and cultural cooperation in other areas of life. Only through such cooperation can occur not just usage of other cultures samples and development of personality while forming the respect and understanding of culture other than their native, overcoming language barriers, prejudice and contempt for other people with the deprivation of chauvinism and pseudo patriotism.

Cultural identity and ethics transnationalism by formation occurring. In the first place, by means of education, with not motivated etnonartsystem and national individotsentrysm, but only in conjunction with human values and meanings of culture, that is inter-subjective. Because humanity faced the tasks generated by globalization that require the formation of such knowledge and skills that will allow, on the one hand, to become tolerant, open to the universe, and the other – not to abandon the national cultural traditions, of roots that define ethnic identity, to fill them with meaning today.

Key words: national cultural tradition, identity, conflict, intersubjectivity.

Т. Цимбал

**НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРНАЯ ТРАДИЦИЯ:
СПОСОБ ИДЕНТИФИКАЦИИ VS. ОСНОВА КОНФЛИКТОВ**

В статье предлагается опыт осмысления проблемы национальной культурной традиции в контексте активизации межкультурной коммуникации в современном мире. Утверждается, что национальная культура может выступать, с одной стороны, способом идентификации личности, а с другой – основой межнациональных конфликтов.

Ключевые слова: национальная культурная традиция, идентичность, конфликт, интерсубъективность.

Категорії «культура» та «національна культурна традиція» неодноразово обирались предметом серйозної рефлексії в історії філософії, але можливості їх додаткової раціональної реіфікації невичерпні. Наукова новизна запропонованого підходу полягає в тому, що національна культурна традиція розглядається нами як онтологічна категорія та екзистенціал у контексті авторської концепції буттєвісного укорінення людини [1], а також як спосіб ідентифікації або ж підґрунтя соціальних конфліктів.

Зауважимо, що «укорінення» як проблема і поняття було введено в соціально-політичний дискурс французькою мислителькою ХХ ст. С. Вейль, на думку якої, укорінення є найважливішою та найменш визнаною і в теорії, і в реальності потребою людської душі, однією з тих, які найважче визначити [2, с. 36]. Вона інтегрує, на наш погляд, всі потреби і оприявлює їх цілісно, а саме: як обов'язок індивіда виповнитися у спроможності бути людиною, бути «хтойністю», особистістю, а не «щойністю».

Укорінення неможливе виключно на вітальному рівні. Сама чуттєвість набуває більшого значення в бутті людини, коли вона опосередковується символами і смислами культури, свободою, суверенністю, творчістю і духовністю. Крім того, це природно для людського буття, як автоматична зумовленість місцем народження, професією, оточенням. «Кожна людина потребує багато коренів. Вона потребує того, щоб сприймати майже всю сукупність морального, інтелектуального, духовного життя через посередництво тих кіл, у які вона природно входить» [2, с. 36], і які є «стимулами», що роблять її життя наповненим, інтенсивним, гідним людини.

Важливою рушійною силою подолання знекорінення є життєвий досвід рідного народу, національна культурна традиція, що забезпечують найбільш суттєву особистісну, етнічну, культурну ідентифікацію, відкриваючи тим самим шлях до самопізнання й уможливаючи укорінення людини у світ загальнолюдської та національної культури, а значить – у буття, оскільки, буття людини неможливе за межами культури.

В авторській концепції буттєвісне укорінення людини трактується як «буття-для-себе», «культура себе», як максимальна повнота буття людини, самоактуалізація та самореалізація всіх її сутнісних сил, позитивних можливостей, здібностей, цілей та цінностей, горизонт особистісного темпорального простору для проявів екзистенціалів духовності, творчості, свободи, суверенності та відповідальності [1]. Особливості укорінення людини в національній культурі корелюють зі змістом авторської концепції, передбачаючи творення «культури себе» не на ґрунті національно-етнічного індивідоцентризму, а у взаємодії із загальнолюдськими цінностями та смислами культури, тобто на основі інтерсуб'єктивності.

Культура займає особливе місце серед способів укорінення людини, адже виступає центром зосередження всіх проявів життя особистості. Таке розуміння проблем буття сучасної людини, спрямоване до горизонту культури, призводить, перш за все, до розгляду проблеми онтологічних смислів людського існування. Крім того, культура – це актуалізація нескінченно можливих форм людського буття та визначення безпосередніх суверенних цілей та прагнень особистості в їх співвіднесеності із соціальними.

Своєю чергою, національна культурна традиція – це усталені моменти культури, це традиція, яка представлена такими елементами культурного спадку, як ідеї, цінності, способи сприйняття світу, звичаї, для яких є характерним зберігання та передача з покоління до покоління в усіх формах духовної та матеріальної культури. Система культурних традицій дозволяє утримувати цілісність та сталість суспільного організму та історичної пам'яті. Причому універсальний зміст культури не нівелює індивідуально-особистісні форми та аспекти культурних реалій. Останні «кодують» світовідношення лише окремої особистості, виступаючи детермінантами вільного та відповідального вибору індивідами їхнього способу буття у світі, за допомогою методів авторського творення власного неповторного буття, визначення сенсу власного життя, практики «турботи про себе». Подібний підхід означає формування цілісності взаємовідносин між людиною та світом, відтворення їхнього певного смислообразу як «культури себе».

Творення «культури себе» є головним сенсожиттєвим орієнтиром людини, що забезпечує формування ідентичності, ґрунтом духовної розбудови особистості та ввімкнення останньої у систему соціокультурних практик як співтворчості. Здатність до творення «культури себе» є іманентною характеристикою людини, «буттєвісне коріння» якої – у неповторності екзистування, у самому існуванні як відповіді на дарунок буття.

У цьому контексті національна культурна традиція виступає саме екзистенціалом, онтологічною категорією, за допомогою якої усвідомлюються альтернативи, перспективи збереження та розвитку людини як найвищої цінності, а також способом буттєвісного укорінення людини. Останнє є надто важливим сьогодні, коли паразитуючий прагматизм, споживацьке суспільство й адекватна йому масова культура, локальні конфлікти та глобальні проблеми все більше й більше знекорінюють буття людини, відсторонюючи її від істинних цінностей, вільного, творчого самовиразу, поглиблюючи кризовий стан буття споживача-конформіста, пасивного об'єкта політико-ідеологічного маніпулювання. Як підкреслює З. Бауман, постмодерна доба – то дисбаланс і нестабільність, «Unsicherheit» – «комплексний дискомфорт, що включає в себе, крім відчуття небезпеки, невпевненість та незахищеність» людини. Невизначеність, непевність, ненадійність людського буття – «це не питання вибору, це – доля» сучасної людини [3].

У дійсності буття «Я», самості є ніщо інше як розмаїття ідентичностей. Якщо виходити з етимології поняття, то «identifico» з латини означає «ототожнення», «уподібнення». У соціально-філософських дослідженнях це поняття вживається, перш за все, у значенні самоототожнення, ототожнення з «Іншим», певною соціальною групою. Однак найбільш суттєвою, на нашу думку, є етнічна або національно-культурна ідентифікація, що спирається на засвоєння національної культурної традиції та вирішує проблеми утвердження особистої гідності через колективне конституювання у світі різних націй і народів «людини культури», яка і забезпечує реалізацію гуманістичних цінностей та етико-онтологічних смислів буття людини – представника етносу, народу, нації.

Втрата ідентичності веде за собою ціннісну деструкцію, неузгодженість цінностей або їх повну втрату – аномію, що особливо небезпечно в масштабах нації, суспільства, оскільки такий стан є ґрунтом і соціальних деструкцій. Втрата ідентичності відкидає нашу здатність розуміти та знаходити істинні буттєвісні смисли, не припускаючись прийняття повної індивідуалізації людини та, одночасно, безсилля суспільства. Як підкреслює В. Хьосле, «будь-хто, хто хоче зрозуміти сучасний світ, навряд чи досягне своєї мети, не зрозумівши логіки кризи ідентичності» [4, с. 112].

Культурна ідентифікація особистості, за С. Кримським, перш за все, повинна конституювати «міру людськості, творчого саморозвитку і свободи» [5, с. 160]. Така ідентифікація, на нашу думку, може бути визнана способом укорінення людини у бутті, складним, багатоманітним, суперечливим проце-

сом взаємодії об'єктивного й суб'єктивного, нормативного та дескриптивного, загальнолюдського та національно-культурного, а також процесом взаємовпливу певних соціальних умов «входження» особистості в культуру, тобто пануючих цінностей, смислів та ідеалів, що стимулюють духовність, гідні та гуманні вчинки індивідів або їх «ідіосинкразію» (С. Кримський). Процес ідентифікації найяскравіше виявляється саме у феномені національного культурного буття, постаючи як етнічна самосвідомість, етнічна ідентифікація та етнічна самоідентифікація.

Прийняття своєї національності, на нашу думку, свідчить про зрілість, сформованість ціннісної системи людини, а можливо, й особистості взагалі. Це є також показником взаємин людини з навколишнім світом, прийняття або відкидання останнього. З іншого боку, прийняття своєї національності більшістю її представників свідчить про зрілість та самодостатність самої нації, а також передбачає наявність позитивних образів інших етносів та високу толерантність щодо них. Таким чином, позитивна етнічна ідентичність впливає на формування гармонії внутрішньої, особистісної та зовнішньої, міжнаціональної.

Сьогодні, незважаючи на посилення взаємовпливів різних культур та появу феномена «мультикультуралізму», відбувається посилення інтересу як окремої людини, так і нації загалом, до власного коріння. І це не випадково. Адже формування етнічної ідентичності допомагає людині зорієнтуватися у навколишньому світі, що дуже швидко змінюється, та постати у спілкуванні з представниками інших культур повноцінною особистістю, яка уособлює певну націю.

Звичайно, нація, етнос – не єдині групи, до яких належить людина і які є буттєвісним ґрунтом для неї. Людина може належати до певної релігійної організації, партії тощо. Однак склад подібних організацій може змінюватися, оновлюватися, і людина не відчуває стабільності. Приналежність до етнічної групи надає кожній людині сталий, незмінний етнічний статус на все життя, дозволяє відчутися членом різнобічної спільноти, яка і є надійним онтологічним ґрунтом, що живить «коріння» особи. Можливо, саме завдяки цьому сьогодні зростає інтерес до етнічної ідентичності як до певного орієнтиру та стабілізуючого чинника у хиткому світі. Актуалізують окреслену проблему й інтенсивні міжетнічні контакти, породжені, з одного боку, інформатизацією та іншими сучасними засобами масової комунікації, з іншого – активним міграційними процесами. Тісне спілкування дозволяє порівняти «свій» та «чужий» етнос, найбільш чітко усвідомити особливості своєї етнічної групи.

Формування первинної етнічної ідентифікації (у дитинстві) залежить і від того, у якому середовищі живе людина, а саме: в полі- або моноетнічному. Здавалося б моноетнічне середовище повинне сприяти формуванню етнічної ідентичності. Проте людина краще усвідомлює власні особливості, порівнюючи їх з іншими. Саме поліетнічне коло надає індивіду можливості для таких порівнянь, для формування навичок комунікації та усвідомлення своєї самості. Моноетнічне середовище, навпаки, призводить до втрати інтересу до власної національності. Крім того, якщо поліетнічне середовище складається з етносів яскраво протилежних за культурними ознаками, то етнічна ідентичність постає як життєво важлива проблема. Якщо ж етноси близькі за культурними характеристиками, то усвідомлення власної ідентичності втрачає актуальність (що ми і спостерігаємо на Україні у східних та південних регіонах).

Важливе значення у формуванні етнічної ідентичності відіграє і те, до етнічної більшості або меншості належить людина. Особливо, якщо меншість піддається дискримінації. У такому випадку людина у дитячому віці намагається ідентифікувати себе з домінуючою етнічною групою, але згодом відбувається розвиток етнічної ідентичності за рахунок внутрішньогрупової солідарності меншості. Цей процес є керованим, адже принадлежність до певного етносу визначається не тільки біологічною спадковістю, а більшою мірою свідомим залученням людини до культурних цінностей народу.

З іншого боку, цінності національної культури, національна культурна традиція, що покладається в основу самоідентифікації людини, можуть стати підґрунтям соціально-культурних конфліктів. Виникає питання: як знайти межу, що відділяє позитивне значення чітко сформованої національної ідентичності від протиставлення своєї групи іншим, від нетерпимості? Адже консервативний, радикальний націоналіст є небезпечним і легко переходить кордони моральних норм, демонструючи войовничість та нетерпимість до «іншого», тим самим створюючи ґрунт соціальних конфліктів. Яскравим прикладом останнього є ісламський фундаменталізм та войовничий ісламізм, які перетворюють традицію на небезпеку, підґрунтя конфліктів та глибоких соціальних проблем. У цьому контексті можливі й небезпечні політичні спекуляції: ідея «єдиного руського миру», єдиного православного простору тощо, що нібито виправдовує російську агресію щодо України.

Подолати таку ситуацію, на нашу думку, можливо за умови позбавлення від поділу світу на «свій-чужий», «безпечний-ворожий» за допомогою міжнародної інтелектуальної спільноти, що здатна на основі мудрого використання традиції, власного життєвого досвіду продемонструвати не еклектичне поєднання непокіненого, а дійти справжнього культурного синтезу. Тобто на основі укоріненості в національній культурі, піднятися до сфери вселенського духу у спорідненості з іншими національно-культурними елементами [6, с. 609]. Необхідно подолати фобії та недовіру, не припускати наративів будь-якого централізму, будувати міжкультурний діалог на ґрунті повсякденного знання, кроскультурної взаємодії, взаєморозуміння.

Подальший розвиток людства можливий лише за умови поліфонічного, діалогічного співробітництва в культурній та інших сферах життя. Тільки на основі такого співробітництва може відбуватися не просто споживання зразків іншої культури, а розвиток особистості з одночасним формуванням поваги та розуміння культури, відмінної від рідної, з подоланням мовних бар'єрів, упередженості та зневаги до інших народів, з позбавленням від шовінізму та псевдопатріотизму. Спільні проекти, спільні справи, культурна взаємодія та творча праця приведуть до створення спільного духовного світу, до відчуття соборності та співпричетності. За таких умов відбуватиметься не знеособлення національних культур, а взаємозбагачення. Така культурна глобалізація сприятиме зникненню сірої, «одновимірної» людини і призведе до появи нової людини – транснаціонала з відчуттям власної буттєвистої укоріненості.

Звичайно, залишається загроза й іншого впливу глобалізації: втрати самобутності, нівелювання особистості та перетворення її на споживача. Проте, на думку П. Хоппера, у результаті проведення вивіреної культурної політики повинен з'явитися новий тип освіченої людини-космополіта. Це буде «рефлексивний суб'єкт, який конституюється самостійно, формується з численних культурних досвідів та лояльностей. Відповідно не потрібно думати про космополіта як про автономного агента, вільного від будь-яких прихильностей до певних місцин чи культур... При цьому процес глобалізації сприяє розвитку космополітизму, надаючи нам можливість відчувати великий спектр культурних впливів та прилучатися до різних традицій, змішуватися та поєднуватися в процесі власного самовизначення» [7, с. 65].

Таким чином, мультикультурна, транснаціональна ідентичність відрізняється гнучкістю, толерантністю, що дозволяє запобігати міжнародним конфліктам. Сформуванню такої ідентичності, на нашу думку, можливо тільки певним комплексом дій та інституцій, головною з яких є освіта. Саме заклади освіти покликані не допустити перетворення «людини з корінням» на «людину з антенами», перед якою відкривається велика кількість можливостей та цінностей сучасного світу, але за умов динамізації культури, швидкоплинності соціальних змін, процес формування особистісної ідентифікації проблематизується і може завершитися світоглядною фрустрацією [8].

Головним змістом освіти повинно стати вивчення історії та життєвого досвіду рідного народу, що забезпечить найбільш суттєву для кожної особистості етнічну або культурну ідентифікацію та дозволить людині відкрити для себе свою справжню природу, духовність, автентичний досвід буття і, можливо, подальшу долю. Наголосимо, що певні традиції, обряди, звичаї, а також історичні події, героїв та цінності етнонаціональної культури потрібно вивчати не відсторонено, а включаючи безпосередньо в життєдіяльність особистості. Тоді історія зможе передати прийдешнім поколінням не тільки добродієність предків, а й сучасні права та обов'язки. І тільки той, хто любить і знає свою культуру, здатен полюбити іншу. Дуже важливим є і вивчення культури інших народів. Ж.-І. Кусто вважав, якщо кожна дитина проживе в іншій країні рік, то вона ніколи не зможе повернутися і кидати на неї бомби. Такої ж думки дотримувалась С. Вейль, визначаючи екскурсійно-краєзнавчу роботу в школі найважливішою та пропонуючи якомога більше мандрувати у дитячому та юнацькому віці.

Процес навчання і виховання дитини є основою формування основ міжкультурної комунікації, адже в цей час людина повинна актуалізувати та «привласнити» історію культури, перевіривши її з безособової форми в особистісну, у форму суб'єктивного духу, в індивідуальне життя в культурі. Кожний наступний крок у самореалізації особистості засобами освіти означає сходження по щаблях «прогресу», вбирання у свою свідомість і внутрішній духовний світ всього позитивного, що було досягнуто людством на попередніх етапах розвитку, «перемотування» його «у свій розум та у своє вміння» (В. Біблер). Культурна ідентифікація та формування етики транснаціоналізму засобами освіти повинні відбуватися не на ґрунті етнонаціоналізму та національного індивідоцентризму, а виключно у взаємодії із загальнолюдськими цінностями і смислами культури, тобто інтерсуб'єктивно. Адже перед освітою постали завдання, породжені процесами глобалізації, колективної та, водночас, національної ідентифікації, що вимагають формування у людини таких знань та вмінь, які дозволять, з одного боку, стати толерантною, відкритою для універсуму, а з іншого – не відмовлятися від національної культурної традиції, від коренів, що визначають етнічну ідентичність, наповнити їх змістом сьогодення.

Література:

1. Цимбал Т. В. Буттєвисте укорінення людини / Т. В. Цимбал. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – 219 с.
2. Вейль С. Укорінення. Лист до клірика / С. Вейль. – Київ : Дух і літера, 1998. – 298 с.
3. Bauman Z. The Individualized Society / Z. Bauman. – Cambridge, Polity Press, 2001. – VII + 259 p.
4. Хёсле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / В. Хёсле // Вопросы философии. – 1994. – № 10. – С. 112–123.
5. Крымский С. Б. Философия как путь человечности и надежды / С. Б. Крымский. – Київ : Курс, 2000. – 308 с.
6. Франк С. Л. Русское мировоззрение / С. Л. Франк. – СПб. : Наука, 1996. – 736 с.
7. Hopper P. Living with Globalization / P. Hopper. – New York : Berg, 2006. – 191 p.
8. Перотті А. Виступ на захист полікультурності / А. Перотті. – Львів : Кальварія, 2001. – 128 с.